

جورواجوریا دیالیکتین که سایه تیین پۆمانی ل دویف شیوازناسیا دهربرینی، پۆمانا (ئالی دی یی پری) وهکو نمونه

ارا علی احمد^۱ - دلداری ابراهیم احمد^۲ - ارام یوسف ابراهیم^۳

aram.iraahim@uod.ac   deldar.ahmad@uod.ac   ara.ali@uod.ac

³⁺²⁺¹ پشکا زمانی کوردی کولیزا زمانان، زانکۆیا دهوک، دهوک، ههریما کوردستانی، عیراق

پوخته

ئاراسته یین شیوازگه ری وهک پاشکو بو هندهک هوکار و میکانیزم یین پهباز یین پهیره وکری دهینه هژمارتن، ئه وژی ژ پيخمهت راقه کرنا گوتار یین زمانی، ئه ده بی و دیار کرنا چه ندین تاییه تمه ند یین شیوازی یین ده ست نیشان کری ل دویف هندهک رهباز یین زانستی، داکو ژ بریار و راقه کرن یین ئنتباعی دویر بکه قییت، ل دویف ئه وان ئاست یین زمانی، ژ ئه نجامی فه کول یین زمانی یین هه چه رخ په یادابوین، بتاییهت د هندهک نفیسین و به ره مین داهینانیدا دیار بوین، ئه ف چه نده ب ریکا مفا وه گرتن ژ زانستی زمانی دهینه ئه نجامدان، ژ پيخمهت ده ست نیشان کرنا لایه نین ئیستاتیکی د کار و نفیسین ئه ده بییدا.

شیوازگه ریا دهر برینی وهک ئاراسته یه کی گرن گ بو شرۆفه کرنا هه ر گوتارا داهینانی دهینه هژمارتن، ئه فه ژ ی ژ به ر سروشتی فه کول یین شیوازناسیا دهر برینی، ئه وا هندهک ئاراسته یین زمانی ژ پيخمهت شرۆفه کرنا هه ر تیکسته کی ل به ر خو دگرت. چونکی تیگه هی دهر برینی ل ده ف زمانفانان ب شیوی ماد یفه ده یته گریدان کو شیویه کی زمانیه بو ئاخفتنی، وهک گوتنا بالی ل به رامبه ر نافه روکی، ئه وا دبیهت مه دلوله کی زمانی بو وی ئاخفتنی، یان ئه و ده نگین گوتی و نفیس ل سه ر روکه شا دهر برینی ل گه ل روکه شا نافه روکی، چونکی زمان ئاخفتنه، یان ب تنی هندهک ده نگن و هه ر ملله تهک ب ریکا ئه وی ئاخفتنی، یان ئه وان ده نگان دهر برینی ژ کار یین خو دکه ن.

ئه ف فه کولینه ب نافونیشانی (جورواجوریا دیالیکتین که سایه تیین پۆمانی ل دویف شیوازناسیا دهر برینی، پۆمانا (ئالی دی یی پری) وهکو نمونه) یه و هه وله که بو شرۆفه کرنا شیوازی دهر برینا زمانی که سایه تیین پۆمانی ل دویف تیورا شیوازناسیا دهر برینی.

بيگومان شيوازناسيا دهربريني زهمينهيه كا باشه بو شروقه كرنا تيکستی ل گوره ی ئه وان ميكانيزمين كارا ئه وين پي كاردكەت ژ پيخه مه ت گه هاندنا ئاراسته يه كا راست و دروست بو تيگه هشتا په ياما هر تيکسته كي .
په يقين سه ره كي: شيوازناسي، شيوازناسيا دهربريني، دياليكتين زما ني، رومان.

پيشه كي

ئاراسته يين شيوازگه ري وهك پاشكو بو هندهك هوكار و ميكانيزمين په يره و كرى دهينه هژمارتن، ئه فه ژى ژ پيخه مه ت راقه كرنا گوتارين زما ني و دياركرنا هندهك تايبه تمه نديين شيوازي يين ده ستنيشانكري ل دويف هندهك ريبازين زانستي كو ژ هندهك بريار و راقه كرنين ئينتيا عى دويركه بكه قيت.

ئا فونيشانى فه كولينى: ئه ف فه كولينه ب ئا فونيشانى (جورا و جوريا دياليكتين كه سايه تيين رومانى ل دويف شيوازناسيا دهربريني، رومان (ئالى دى يى پرى) وهكو نمونه) يه.

ريبازا فه كولينى: ئه ف فه كولينه ل دويف ريبازا (وه سفى - شروقه كاري) ب وه رگرتن ژ بيروبوچونين (شارل بالى) ل سه ر شيوازي دهربريني هاتيه ئه نجامدان.

سنورى فه كولينى: د چارچوقى هندهك ره هه ندين جودا ديار دبيت، وهك ره هه ندى زمانقانيا پراكتيكي، ئه وى د چه ند دياليكتاندا ل سه ر ئاستى كه سى، جوگرافى، جفاكى ... هتد خو دبينيت. ديسان ره هه ندى ئه ده بى كو شيوازناسيا دهربريني بخو قه دگريت.

ئه گه رى هه لبژارتنا فه كولينى: شيوازناسيا دهربريني زهمينهيه كا باشه بو شروقه كرنا تيکستی ئه ده بى ل گوره ی هندهك ميكانيزمين كارا ژ پي خه مه ت گه هاندنا ئاراسته يه كا راست و دروست بو تيگه هشتا په ياما هر تيکسته كي ئه ده بى ل دويف ئه وان په يوه نديين زما ني ئه وين دبه پره ك بو گه هاندنا په ياما گشتى يا تيکستی.

ئاريشا فه كولينى: ئاريشا فه كولينى د ئه وى چه نديدايه كو هه تا نوكه فه كولين ل سه ر شيوازناسيا دهربريني د رومان ده قه را به هديناندا ب كيمي هاتينه ئه نجامدان، ئه ف فه كولينه ريكه كه كا ئايه رومانفيسين به هدينان شياينه مفاى ژ شيوازناسيا دهربريني وه ربگرن و دياليكتين جورا و جور ل دويف پله و پايا كه سايه تين رومانى بكار بهينيتن.

پرسين فه كولينى: ئايه شيوازي دهربريني دشيت فه ردهنگيا دياليكتان د تيکستی رومانيدا په يدا بكه ت؟ ئايه شيوازي دهربريني دشيت ره هه ندهكى ده مى بو رويدانين چيروكا رومانى ب ريكا چه ند دهربرينين زما ني ده ستنيشان بكه ت؟ ئايه رومانفيس شيايه شيوازي زما ني دهربريني يى كه سايه تيين رومانى ل دويف پله و ئاست و ره وشه نبيري و ته مه نى ... هتد، ب ئاراسته يه كا راست و دروست ل دويف شيانين وان يين زما ني پيشكيس بكه ت؟

پي كه اته يا فه كولينى: ئه ف فه كولينه ژ ئه فان سه ره بابه تان پي كه هيت:

(ده روزيه ك بو شيوازناسي، تيگه هين دهربرين و زمانقانى، شيواز و دهربرينا زما ني، ميژويا سه ره لدانا شيوازناسيا دهربريني، هزا شيوازناسيا دهربريني يا سالوخگه رايى ل ده ف (شارل بالى)، تايبه تمه نديين شيوازناسيا دهربريني، ئاستين شروقه كرنا شيوازناسي ل دويف (شارل بالى)، ئاستى شروقه كرنا دياليكتان ل دويف شيوازناسيا دهربريني). ل دويمه يى ب چه ند ئه نجام و ليستا ژنده ران ب داوى هاتيه.

1. دهروزهیک بو شیوازیاسی:

سهرهلانا شیوازیگری د ناڤ بیافئ ئەدهبیاتان بو دەستیپیکا سەدی بیستی ڤه‌دگهریت، ئەوژی ژ ئەنجامی وی پیشکەفتنا مەزن ئەڤا ل دوماهیکا سەدی نوزدی ب سەر ڤه‌کولینین زمانیدا هاتی، ب تایبەتی دەستیپیکا سەدی بیستی زمانقانی وەکو زانستەک کو ب ڤه‌کولینا زمان و ئاخفتنی رادبیت ل سەر دەستی (دی سوسیتری) سەرهلدا و ئاراسته‌بین ڤه‌کولینین زمانی هاتنه‌گهورین و سروشته‌کی زانستی بخوڤه‌گرت کو پۆل د ژیکجودا کرنا زمان و ئاخفتنیدا هەبویه (عبدالرحمن و اسعد: ۲۰۱۷، ۱۲۳)، لەورا ((ب هاتنا (دی سوسیتری) گهورینه‌کا مەزن د زانستی زمانیدا پەیدابو ب تایبەتی بەره‌می وی یی ئیکی بناڤی (گوتاره‌ک دسیسته‌می ده‌نگین بزوین د زمانین هند و ئورۆپیدا) ل سالا (۱۸۷۹) بەلاقبویه، هەروەسا دناڤه‌را سالین (۱۹۰۶-۱۹۱۱) سی وانە د زانستی زمانی گشتی دا گوتن، بەلی ئەو وانە نه‌هاتنه‌ بەلاقرن هەتا پشتی مرنا کو ژلای قوتابین وی بناڤی (وانە د زانستی زمانی یی گشتی) دا ل سالا (۱۹۱۵) بەلاقرینه، زانستی زمانی یی نوی بنه‌مایین خۆ سەرەکی ژ وان وانا وەرگرتینه)) (نهیلی: ۲۰۰۷، ۶۳). پشتی (دی سوسیتری) قوتابی وی (شارل بالی) بویه ئەگه‌ری ژ دایکبونا زانستی شیوازی (بالی) ل سالا (۱۹۲۰) پەرتوکه‌ک بناڤی (ڤه‌کولینه‌ک د زانستی شیوازیگه‌ریا فەرهنسی) دا بەلاقرو تیدا سەرنا خۆ ئیخسته‌ سەر زمانه‌کی کو نه‌یی هەڤیشک بیت دناڤ کومه‌کا جفاکیدا لەورا ئەو بەر ب زمانی ئاخفتنی چو و کره‌که‌رستی ڤه‌کولینا خو، دیسان ئەو ئیکه‌م که‌س بو ڤه‌کولینین شیوازی ژ پەوانیژی جودا کرین. دیسان شیوازیگری لده‌ڤ (بالی) لقه‌که ژ زانستی زمانی نه‌ک ئەده‌بی(فضل: ۲۰۱۳، ۸۷).

زاراڤی شیوازی وەکو چه‌مکه‌کی نوی لده‌ڤ مله‌تین پۆژئاڤا پەیدابویه، بەلی ئەڤ زاراڤه‌ هەر دکه‌فتنا هەبویه، ژیده‌ری ئەڤی زاراڤه‌یی بو ((په‌یڤا (Stylus) یا لاتینی ڤه‌دگهریت، ئەڤ په‌یڤا لاتینی بو ئامیره‌کی ده‌اته گوتن ئەوی ژ ئاسنی یان هەستیکی ده‌اته دروستکرن. ئەو ئامیره‌ت یی دو سەر بو، سەری ئیکی یی تیژ بو، ژ بو نه‌خشاندا ناما ل سەر ده‌پین شه‌ماکری بکارده‌ت، ویی دویی ژ یی راست و په‌حن بو، ژ بو راستکرن و ژبیرنا وان نه‌خشین دبه‌ری وەختی دا هاتینه دروستکرن بکارده‌ت)) (نهیلی ۲۰۰۷، ۱۵). زاراڤی شیوازی بو جار ئیکی د فەرهنگا فەرهنسی دا بو دەستیپیکا چه‌رخێ پازدی ڤه‌دگه‌رینیت و ل سالا (۱۸۷۲) په‌یڤا شیوازی چویه د فەرهنگا فەرهنسیدا، و دره‌خنا ئەلمانیدا زاراڤی شیوازی د فەرهنگا (Grimm) دەستیپیکا چه‌رخێ نوزدی هاتی بکاره‌ینان، دزمانی ئینگلیزیدا وەکو زاراڤه‌کی گشتی ل سالا (۱۸۴۶) لدویڤ فەرهنگا ئوکسفورد بکاره‌ینایه)) (فضل ۱۹۹۸، ۸۳).

دیسان د زمانی عه‌ره‌بیدا بو ئەڤی زاراڤه‌یی په‌یڤا ((الاسلوب، به‌کارده‌هینریت که به‌مانای (منه‌ج، طریق) دیت)) (مه‌لازاده: ۲۰۱۹، ۱۶)، د زمانی فارسیدا زاراڤی ((سبک شناسی) پینده‌وتریت، له زاراوه‌ی فەرهنسی (Stylistique) وەرگیراوه، له دو بره‌گه‌ پیکه‌اتوه: (سبک + شناسی) (سبک شناسی)، (سبک) به واتای (شیوازی)، (شناسی) ییش به واتای (زانست یان پڕۆگرام) ه، له ئەنجامی لکاندنێ په‌گه‌که به پاشگره‌که‌ی (شیوازی) یان به‌ره‌مه‌یناوه)) (گه‌ردی: ۲۰۲۲، ۴۵-۴۶) ده‌یته بکاره‌ینان. زمانی کوردیدا په‌یڤا شیوازی ده‌یته بکاره‌ینان و چه‌ند واتایان بخوڤه‌دگه‌ریت وەکو ((رێگا، پیره‌و، شیوه، خۆ په‌هوشت، هەلسوکه‌وت)) (کاکێ: ۲۰۰۸، ۱۴).

سه‌بارت پیناسین شیوازناسی گه‌له‌ک پیناسین جوراوجور بۆ هاتینه‌کرن، چونکه شیوازناسی دچیته ناڤ گه‌له‌ک ئاراسته‌یاندا و هەر ئاراسته‌یه‌کی ژی پیناسه‌کا جودا هه‌یه، ئەڤه ژی بویه ئەگه‌ری وئ چهندی شیوازناسی چ پیناسه‌کا ئیکگرتی نه‌بیت، چونکه هەر زانسته‌ک یان ته‌وژمه‌کی هزری ل دویف دیتنا خو و بسپوریا خو پیناسه‌ک بۆ شیوازناسی کریه. د ساده‌ترین پیناسه‌دا هاتیه گوتن کو ((شیوازناسی بیی ده‌ستنیشانکره‌کا تایبه‌ت ب زمانیه، ئەوه کو د زمان و نفیسینین پوژانه‌دا بیی هیچ ئاریشه‌یه‌ک ئەم ب کاردهینین)) (Verdonk: 2002, 3)، به‌لی ژلایه‌کی دویفه ئەڤ زاراقه ب هویرتر هاتیه پیناسه‌کرن و دیارکریه کو ((شیوازگه‌ری زانستی شیوازه، واته زانستی لیکولینه‌وه‌ی دهق و وه‌سفی ئەو ریگه‌یه‌یه که ده‌برینی تیاخراوته‌رو، دیاره ئەوه‌ش یه‌کیکه له بواره‌کانی ره‌خنه‌ی ئەده‌ب، که جیا له هەر لایه‌نه‌کی کاریگه‌ری کومه‌له‌یه‌تی، یان سیاسی، یان ئایدولوجی، یان هەر لایه‌نیکی په‌یوه‌ست به دهق، بنیاتی زمانی ده‌قی ئەده‌بی له به‌رچاو ده‌گریت و له‌و ده‌کولیته‌وه، ئەمه چونکه شیوازگه‌ری نویتیرینی ئەو زانستانه‌یه، که له سه‌رده‌می نویدا له زانسته‌کانی زمان په‌یدا‌بوه)) (عه‌بدوللا: ۲۰۱۰، ۱۵). (ریقاتیر) ب ئەڤی شیوه‌ی پیناسا شیوازناسی دکه‌ت ((زانستیکه به شیوه‌یه‌کی بابته‌ی له به‌ره‌می ئەده‌بی ده‌کولیتوه، چونکه به‌ره‌می ئەده‌بی بریتیه له بونیادی زمانه‌وانی که ئەو بونیاده زمانه‌وانیه دیالوگیکی تایبه‌تی له گه‌ل ناوه‌ره‌کی تیگسته‌که‌دا ده‌کات)) (ئه‌سوه‌د: ۲۰۱۱، ۵۸). (هالیدی) سه‌بارت پیناسا شیوازناسی دبیت: ((شیوازناسی پراکتیکه‌نه بۆ زمانقانی پتر ژوی کو به‌رفره‌هکره‌ک بیت بۆ وی)) (نه‌یلی: ۲۰۰۷، ۵۳).

2. تیگه‌هین ده‌برین و زمانقانی:

ده‌برین ئەو دیارکره‌نه‌وا د هزرا نفیسه‌ریدا هەر ژ هزر و هه‌ست و بابته‌تین زمانه‌کی ده‌ستنیشانکری، یان ده‌برینین موکوم ئەوی د هزرا ویدا هاتنوجویی دکه‌ن و گه‌شه‌دکه‌ت و ب ریکا ئەوی کارپیکرن نوی دبیته‌ڤه، له‌ورا ئەو بابته‌تین ده‌برینی ژ شیوه‌یین رویدانین که‌تواری، یان خه‌یالی ب ریکا ئامرازین وه‌ک نفیسین، نیگارکیشی، هیلکرن، وینه‌کرن، دانوستاندن، یان ئامازه‌کرن وه‌ک هنده‌ک لقینین بی دهنگ ده‌ینه‌ڤه‌گوه‌ازتن کو ژ گریانا بچوکی ده‌ستپیدکه‌ت هه‌تا دگه‌هیته په‌یفا گوتنی ل ده‌ڤ ئاخفتکه‌ری، یان کریارا نفیسینی ل ده‌ڤ نفیسه‌ری (نسیمه: ۲۰۱۵، ۱۱۲).

به‌لی تیگه‌هی ده‌برینی ل ده‌ڤ زمانقانی ب شیوی مادیه ده‌یه‌گریدان کو شیوه‌یه‌کی زمانیه بۆ ئاخفتنی، وه‌کی گوتنا دالی ل به‌رامبه‌ر ناڤه‌روکی، ئەوا دبیته مه‌دلوه‌کی زمانی بۆ ئاخفتنی، یان دهنگین گوتی و نفیسین ل سه‌ر روکه‌شا ده‌برینی ل گه‌ل روکه‌شا ناڤه‌روکی، ئەوا کو سه‌بارت زمانی پیکڤه ده‌ینه دروستکرن، (ابن منظور) پیناسه‌کا هویرتر ده‌تی و دبیت: ((زمان ئاخفتنه کو ب تنی هنده‌ک دهنگن، هەر ملله‌ته‌ک ب ریکا ئەوی ده‌برینی ژ کارین خو دکه‌ن، ئەوژی کاره‌که ژ زمانی، ئانکو ئاخفتنه)) (عامر: ۲۰۱۱، ۱۱۷).

ب ئەڤی شیوه‌ی ده‌ستنیشانکرنا زمانی ته‌که‌زی ل سه‌ر سه‌روسیمایین دهنگین زمانی دکه‌ت، زمان ئەو دهنگن بین مروڤ وه‌ک ئامرازه‌کی بۆ گه‌هاندنا هزر و کارین ئەوی بۆ که‌سی به‌رامبه‌ر دگه‌هینیت، به‌لی زمان ل سنورین

دهنگان ناراوہستیت و دیسان رۆلی ئهوی د دهربرینا رهه‌ندین گه‌هاندیندا دکهت، به‌لکو دهربازی شیوه‌یین داهینانی و ئیستاتیکی دبیت.

هندهک فه‌کوله‌رین زمانی دیارکریه کو یا زهمه‌ته پیناسه‌یه‌کا ئیکگری و ده‌ستنیشانگری بو زمانی دهربرین به‌یته‌ده‌ستنیشانگر، چونکه ئه‌و سیسته‌مه‌کی ریزه‌یه‌یه و یی فه‌کریه ل دویف ئه‌وان قالبین زمانی ئه‌وین دچنه تیدا، یان بو دهینه دروستکر، ئه‌جا سالوخه‌تی خو ل دویف بکارهینانی و دهربرینین جودا دهینه وهرگرتن. دا کو زمان ببیته چهند زمانهک و ژ وان زمانی پزیشکی، ئاینی، یاسایی، ئه‌ده‌بی...هتد. ئه‌فه‌هه‌می ل دویف نافه‌رۆکا ئه‌فی سیسته‌می ریزه‌ی یی فه‌کری کاردکته.

ئه‌گه‌ر مه‌ قیا ئاراسته‌یه‌کی ده‌ستنیشانگری هه‌لبژیرین کو ل گه‌ل سروشتی ئه‌رکی ئیستاتیکی و داهینانی بو زمانی بگونجیت و ریکبه‌فیت، د شیاندایه بیژین کو زمان بابه‌تی نفیسه‌ریه و ئامراز یی ویه بو دهربرینی ژ ئه‌وی بوچونی ئه‌وا د هزرا ویدا هه‌ی، دیسان ئه‌و میکانیزما هزرکرنیه یا کو ب ریکا ئه‌وی په‌یوه‌ندی د نافه‌را واتیاندا و ریکین دارشتنا ئه‌وان ئاقادکته. وه‌ک د تیورا ئه‌ده‌بیدا هاتی ((زمان ب واتا ئه‌وی یا بنه‌ره‌تی ئه‌و بابه‌ته یی هونه‌رمه‌ند، یان نفیسه‌ر وهردگری)) (قواس: ۲۰۱۷، ۳۳) و د شیاندایه بیژین کو هه‌ر کاره‌کی ئه‌ده‌بی ئه‌فی چهندی دخوازیت.

3. شیواز و دهربرینا زمانی:

مروقی شیانین جودا بین بو دروستکرنا نامه‌یین زمانی هه‌ین کو ب ریکا دهربرینی ئارمانج ژ دروستکرنا کارین خو دکته، دیسان هه‌ولا گه‌هاندنا هزرین ئه‌وی ئارمانجی بو که‌سین دی دکته، ئه‌فه‌یه مروقی ژ گیانه‌وه‌رین دی جودادکته، ئه‌وژی چونکه مروقی شیانین به‌رجه‌سته‌کرنا چالاکین دهربرینا زمانی بین هه‌ین، به‌لی ئه‌ف چالاکیه ژ مروقه‌کی بو ئیکی دی یا جودایه، ئه‌وژی ب ریکا دارشتنی، یان ئه‌دائی کو هه‌ر که‌سه‌کی ریک و شیوازی خو یی تایبه‌ت بو دهربرینی ژ هزرین خو هه‌یه، دیسان هه‌ر ئه‌فه‌یه دوزه‌یان ژ ئیک جواد دکته و شیوازی ئه‌وان دیاردکته و یا گریدانا دهربرینا زمانی ب شیوازیفه په‌یوه‌ندیدار دکته و د نافئیکدا دبه‌ت و شروقه‌دکته.

وه‌ک ئه‌م دزانین زمان دهرئه‌نجامه‌کی کومییه و شیواز دیارکه‌ره بو دهرئه‌نجامی دیارکرنا زمانی هه‌ر مروقه‌کی ژ ئیکی دی، له‌ورا شیواز وه‌ک چالاکیه‌کا که‌سی ده‌یته‌هژمارتن، چونکی دهربرینا زمانی ئامرازین جودا بو دهربرینا هزران و فه‌گوه‌ازتتا واتیان بین هه‌ین و هه‌ر ئه‌فه‌یه زمانی به‌ره‌ف شیوازه‌کی گشتیگیرتر دبه‌ت. ب ئه‌فی چهندی شیواز ئه‌وین ئه‌دائه‌کی جوراجور د ناف زمانه‌کی ده‌ستنیشانکریدا دگریت ((ئه‌وژی ریکخستین زمانینه، ئه‌وین ناف ئیک زماندا پیکده‌ین و هندهک جارن په‌یوه‌ندین دهره‌کی ل سه‌ر ئاستی زمانی ره‌نگفه‌دده‌ن، وه‌ک ئاستین چینایه‌تی، ئه‌وین کو ئه‌ف شیوازه، یان یی دی ژی دروستدبیت)) (فضل: ۱۹۸۵، ۴۷۶).

هه‌روه‌سان زمان ئه‌و کوما هیزیه‌یه یا ژ شه‌حنا پیکده‌یت کو شیواز رادبیت ب ئاویته‌کرنا ئه‌وان د ناف ئیکدا، ب ئه‌فی شیوه‌ی په‌یوه‌ندیه‌کا جه‌ده‌لی د نافه‌را شیوازی و زمانیدا دروستدبیت، به‌رده‌وامیا زمانی و شیوازی و

جۆراوجۆریا دپاریزیت، ههروهسان شیواز هاریکاره کو دهربرینی ب ریکا زمانی دیاردکته، لهورا د شیاندایه وینه کرنا په یوه دنیا شیوازی ب دهربرینین زمانیه ب ئەفی شیوی خوار دیار بکهین: (محمد: ۲۰۱۵، ۱۵)

نه خشی په یوه دنیا شیوازی ب دهربرینین زمانیه

ئەفجا نفیسهەر و دهرئه نجامین بارودوخی ژ دهرفه بین دورماندوری ئەوی کو ئەوین ب فهگوهارتنا ههست و هزر و بوچونان بو یی بهرامبهەر رادبیت، ب ریکا بکارهینانا شیانین خو بین زمانی، ئەوژی ب ریکا ئاستین زمانی بین جودا، ئەوین بو هاتینه تهرخانکر، ئەفجا شیوه و دهربرینین زمانی بین داهینانی ژی په یادبن کو هه لگرا مورهکا تاکانهیه و پی ژ نفیسههرین دی جودادکته و ب شیوازهکی تایهت دهربرینی ژی دکته و شوینتبلین خو ل سهەر دهیلیت.

ئەرک وهک ئامرازهکی کارا د رهخنا ئەدهییدا ب ههلسهنگاندنهکا کهسی، یان پیقههرین چهسپای رادبیت و ل گهل تیههرینا دهی بهرهف دو ئاراستهیان د زانستی شیوازاناسیدا دچیت:

شیوازی دهربرینی: رهوانبیزی ل دهف کهقناران دهربازی بنیاتین زمانی و بهرهف په یوهندیین هزری دچیت، ههروهک گرنگی ب ئەنجامان ددهت و ل سهەر سیمیولۆژیی دچهسپیت و بنه مایین خو ژ بنه مایین زانستی زمانی وهردگریت. شیوازی تاک: ئەفهژی ئەو رهخنهگرته ئەوا ل شیوازی تاک، یان کومی دهیتهگرتن، ب تایهت د شیوی فهکولینا بهره مهینانیدا، و گرنگی ب دهربرینا مه بهستان نهک ئەنجامان ددهت، ههروهسان تهکهزی ل سهەر زانستی زمانی دکته و ب رهخنا ئەدهبیقه په یوهندییدار دبیت (شیخه: ۲۰۰۲، ۶۸، ۶۹).

وهک دهیته تیبینیکرن کو ههر دو ئاراستهیین بوری، ئەوین هاتینه بهسکر، گرنگی ب شیوازی ددهن، ئەوژی وهک ((بابهتهک بو فهکولینا میشکی بو دهربرینین زمانی، وهک وینهیهکی رهوانبیزی نوی وهردگرن و پالپشتی ل سهەر بوچونهکا نوی بو ئەرکی زمانی و ئەدهبی دکهن، ب هژمارتنا ئەوی وهک دهربرین ژ سروشتی مروقی و په یوهندیین ئەوی ب جیهانیه)) (فضل: ۱۹۸۵، ۱۴، ۱۵).

4. میژویا سههرهدانا شیوازاناسیا دهربرینی:

دهربارهی میژویا ئەفی مژاری (شارل بالی) ب دامه زینهری زانستی شیوازی دهربرینی دهیتههژمارتن، ل دویف فهکولینین (سوسیتری) (دهستییکا راستی یا گریدای زانستی زمانیه)، ئەف گریدانه پیدفی ب شروقه کرنی ناکته، ههتا

ئەوی دەمی شیوازگەری پالپشتیا خۆ ل سەر دەرئەنجامی زمانقانی دکر، بەلی (بالی) زیدەتر ژ یا ماموستایی خۆ گوت و دویتر چو، ئەوژی ب ریکا تەکەزا ئەوی یا گەوهەری و سەرەکی ئەوا ل سەر رەگەزین و یژدانین زمانی دانای، لەورا شیوازگەری ل دەف ئەوی قەکۆلینی ل سەر سەرۆسیمایی زمانی ژ گوشەیا نافەرۆکا هەستیفە دکەت(شیخە: ۲۰۰۳، ۵۹)، ئانکو شیوازگەریا (بالی) قەکۆلینی ل سەر زمانی ئاخفتنکەری دکەت، ب ئەفی شیوەی دی دیالیکتین ئاخفتنی نمونەکا باش و نمونە ی بۆ جیبەجیکرنا شیوازی دەربرینی بیت، ئەقەژی ل دویف گروتینا دەربرینان و سادەیی و بوهایئ ئەوی یی هەستی یی بلند رادووستیت.

زمان ل دەف (دی سوسیتری) ژ سیستەمەکی هیمایی زمانی پیکهیت، ئەف هیمایە ب تەقنەکی پەیوەندیان پیکه د گریداینە، دەربرینی چ بوها تیدا نینە، ئانکو ئەو سیستەمی زمانی وینەدکەت. بەلی (بالی) زمانی وەکو پویدانەکا جفاکی د ئاخفتنا رۆژانەدا ب شیوەیەکی تەمام دەرژمیریت، د دانوستاندنن خەلکید و کاروکاریارین ئەواندا دەیتە ئەنجامدان، ئەقە ب پیچەوانەیی ماموستایی ئەوی (دی سوسیتری)، چونکە (دی سوسیتری) گرنگی نەدایە هیزا دەربرینی، ئەوا ژ دەرئەنجامی زمانی پەیدابیت، هەر ئەقەیه یا گرنگ ل دەف (بالی) ئانکو رەگەزین دەربرینی. چونکە (بالی) گرنگی ددەتە کەتواری زمانی، ب تایبەت ئەو کەتواری گریدای نقیسەرەکی دەستنیشانکری، ئانکو (بالی) بەری خۆ ددەتە شیوازگەریی کو قەکۆلینی ل سەر کەتواری زمانی و گریدانا ئەوان ب جفاکیفە دکەت(شیخە: ۲۰۰۳، ۶۰)

(بالی) یاسایی زانستی شیوازی ل سالا (۱۹۰۲) دامەزراندن و د قەکۆلینی خۆدا یین ریبازیدا رەنگقەدان، بالی هزرا خۆ ل سەر بنیاتی شروقه کرنا (دی سوسیتری) بۆ ریبازا وەسفی ئافاکر، دا بگەیتە ئارمانجا خۆ دو پەرتوکین گرنگ دانان، ئەوژی (فی الاسلوبیة الفرنسیة - ۱۹۰۲، المجلد فی الاسلوبیة ۱۹۰۵)، پشتی ئەوی دەمی دو پەرتوکین دی ب ناخی (اللغة والحياة - ۱۹۱۳، اللسانیات - ۱۹۳۲) دەرئیخستن، د ئەقان بەرەماندا (بالی) ب قەکۆلینی هەندەک پەیوەندیان کارلیکی یین زمانی وەک سیستەمەک ژ هیمایان وەسف دکەت، ب تایبەت د ناقبەرا بهایی دەربرینی و دەلالەتین کارتیکرنیدا. لەورا (بالی) زانستی شیوازی وەک زانستەک بۆ قەکۆلینی ل سەر کەتواری دەربرینا زمانی ژ لای نافەرۆکا هەستی راقەدکەت، ئانکو دەربرینی ژ کەتواری ب ریکا زمانی دکەت(شیخە: ۲۰۰۳، ۶۰).

5. هزرا شیوازناسیا دەربرینی یا سالوخرایی ل دەف (شارل بالی):

هزرا ئەفی شیوازی (شارل بالی) مفا ژ دەرئەنجامین زانستی زمانقانی یا نوی وەرگرت، ئەوی بنەمایین زانا (دی سوسیتری) د گرنگیدان ب زمانی و قەکۆلینا کیشەیین ئەوی یین پوکەشیدا داناین، هەر وەسان مفا ژ هزرین (فون)ی د گوتنا ئەوی یاناقداردا (شیواز مروقه) دیت و هەولدا پەیوەندیەکی د ناقبەرا ئەقان هەردو هزراندا دروستبکەت، ئەوژی ل ژیر پوشنایا ریبازا بونیاتگەریدا هەندەک یاسایان دامەزرینیت. ئەقجا شیوازگەریا ئیککی یانژی یا دەربرینی، یان زانستی شیوازگەریا دەربرینی دامەزراند. (قەکۆلینا کەتواری دەربرینا زمانی ژ پوی پیکهاتا ئەوی یا دینی، ئانکو یا دەربرینی ژ کەتواری هەستەورەیا هەستکرنی ل میانا زمانی و کەتواری زمانی دویری ئەفی هەستەورەیی دامەزراند)) (فضل: ۱۹۸۵، ۱۷).

ئەم دشیین ئەڤی په یوه ندیی د ئەڤی هیلکارییدا دیار بکهین:

ههسته هریا ههستکری ← زمانێ ئاسان ← که تواری زمانی (رهگه زین دلێنی) ← زمانه کێ نوی
 بیایێ جفاکی و زمانی بیایێ زانستی شیوازی دهربرینی

نه خشی په یوه دنیا که تواری و دهربرینا زمانیدا

دیسان (بالی) ههست ب هندی کری کو په هندی ئەرکی د بیایێ ئەدهبیدا هه بۆ زمانی قه دگهریت، ب ڤی چه ندی بهایین داهینه رانه د تیکستی ئەدهبیدا ل میانێ دهرکرنا هیزا دهربرینا ته مام د ئەوی زمانیدا قه دگهریت، ئەڤه ژێ دهمی بۆچونا خو یا گریمانە ی به رهڤ جیهانه کا دی دبهت، ب تایبه تی ئەوا وهک به رهه مهینانه کێ ل سه ر هندهک سیمایین داهینه رانه بین جیاواز ب دهستقه دهیت (المسدی: ۱۹۹۴، ۴۷). ئەڤه یه ئەو چه نده دهستنیشانکری کو به رهڤ پولینکرنا که تواری زمانی د گوتارا داهینه رانه دا بۆ دو جوړین سه رهکی دهستنیشان بکهت (المسدی: ۱۹۹۷، ۳۱):

زمان وهک هه لگرتیا خودی کو ب چ تشتین دی نه بارکری.

زمان وهک هه لگرتیا ب دلینیان و هه لچونان کو ئەڤه یه بیایێ شیوازگهریی ئەوا گرنگیی ب لایه نی دلینی ددهت وچراتیا ههسته وهریی ئافدهت، ئەوا کو ئاخفتنکهر و داهینه ر گوتارا خو یا پوژانه پی به یزدکته.

ئەو بۆچونا کو هزرا (بالی) پی بالکیشدکته، ب تایبهت د قوناغا ئیکیدا، گرنگیدان و ته که زا وییه ل سه ر زمانی پوژانه پی د ناف خه لکیدا ئالگورپیگری، یان د ناف زمانه کیدا ب سالو خدانا ئەوی زمانه کێ هه ربخویی پی سروشتی و نه یی مه به ستدار پی بارکری به یزه کا دهربرینی یا هه لچونی ((د هه ر پویه کێ خو دا پویه کێ هزری و پویه کێ دلینی نیشاندهت، ئەڤ هه ردو پویه ب چری ل دو یڤ ئاخفتنکهری و به رهڤ قیا ئەوی یا په مه کی و هه روه سان د دو یڤ نافه ندا جفاکی و دوخی کو تیدا په یدابوی جیاواز دبن)) (المسدی: ۱۹۹۷، ۳۱)، ئەڤه یه راقه یا داخوازکری بۆ قه کوله رین شیوازی کو پویته ی ب ئەڤی زمانی دانوستاندنی پی ساده و قه کولینا شیوازی ئەوی بکن، ئەوژی ب داوکیکرن ل سه ر لایه نی ویژدانی ئەوی کو ل دهڤ ئاخفتنکهری د بکارهینانا هیمایین هه لچونیدا ب گه له ک ریکان دیاردبیت، ئەڤجا جوادهیین هه لچونی و بی چه زی و ئیستاتیکی د ئەوی زمانیدا دیاردبن، ب زوری ئەڤ هیمایه د ئەڤان دوخاندا (داخوازی، هیڤی، فه رمانی، نه ری، سه رسورمانی... ههت دیاردبن، ئەوین کو به هرا پتر هندهک هه لویستین ژیانێ بین هزری و بین هه لچونی دیاردکهن. ئەڤ داخواز و کونترولا هه لبژارتنا په یڤا و رستان ژ ئەوی زمانی دکن، ئەوژی ل دو یڤ ئەوی نافه ندا جفاکی، ئەوا ئاخفتنکهر ب سه رڤه، ژ ئەڤی چه ندی دیاردبیت، ئەو زمان ئەوی (بالی) مه به ست پی نه زمانه که د خزمه تا هزریدا، نه ژێ د خزمه تا هونه ریدا و پالپشتیی ل سه ر لوجیکی ناکهت، یان بوهایین لوجیکی بین به رز بۆ پیکهینانا زمانی، به لکو ئەو بین ژیانا پوژانه و جفاکین په تینه، دویری ژ زمانی ئەدهبی، یان زمانی تیکستین داهینه رانه، ئەڤجا ئیکه م جار ئەو ل دهستپیکێ به رهڤ گرنگیا قه کولینان ل سه ر زمانی کولانکی و زمانین چینین هه ژار (فضل: ۱۹۸۵، ۲۰).

د قوناغا دویدا ل داویا قه کولینا خو ژ ئەڤی بۆچونا ئاراسته کری پاشگه زبو، ئەوا کو پویته ی ب زمانی پوژانه و که تواری و شیوازی ئەوان پی پر به یزا دهربرینی کو دانپینان ب هندی کری و دهستویری دا قه کولین ل سه ر

زمانی ئەدەبی - داهینانی بهیتهکرن و تهکهزل سەر زمانی نقیسی، یان زمانی ئەدەبی یی بەرز کر، ئەوا هەلگرا کومهکا بوهایین شیوازی، ئەگەر خو ئەف بوهایه د مه بهستارژی بن ژ لای نقیسیه ریقه (درویش: ۱۹۹۸، ۳۰، ۳۲)، دانپندان ب هه بونا شیوازی ئەدەبی وهک پرۆژهیهک ل پاشهروژی کر، چونکه دبیت مه بهست ب زمانی ئەدەبی نه بیت، ئەوی کو ژ ناخی هه لچونین خودی بین کومی په یاد دبیت.

ههروهسان سالوخه تین ئازرینه رین دلینان د ژینگه هیدا و ههروهسان د زمانیدا د بیاقی ئەدەبیدا گه لهک دهینه بکارهینان، ههروهکی (کا چاوا د ئاخقتنا بهربه لاقتا دهیته بکارهینان، هه ره ئەفه ب خو بو چاوا ل سهر فه کولینا هۆکارین دهر برین د زمانی فهره نسیدا و ل سهر نقیسینین (راسین و مولییز و هوکوی پی رابوی، ب ئەوی چه ندی دهستپیکر، ئەوا ب کیماسین بی راده ب ناقری، هه والدا ب ریکا ئەوی کاربکت، بو دامه زانندا چاوانیا راقه کرنا زمانی ئەدەبی ب راقه کر نه کا شیواز گه ریا دهر برینی یا سالوخه رای (هوف: ۱۹۸۵، ۳۹)، ئەقجا ئەف باوه رین (شارل بالی) کویرتر لی هاتن و ئەف ئاراسته یین نوی به رهف تیکستین ئەدەبی و هندهک زمانین پیقه ری پتر پالپشتی ل سهر هاته کر.

باوه ری ب سیمایین روکه شین ديار ب زمانه کی هینا کو ئەو هندهک سیمایین چه سپاینه، وهکی ئاره زویا زمانی ئەلمانی به رهف دارشتنی و پیکه اتنی د به اور دکریندا د ناقه را زمانی ئەلمانی و زمانی فهره نسیدا کو زمانی ئەلمانی گیانه کی ئالوزی هه ی، ب هه می هویرکاتین خو فه، به لی زمانی فهره نسی هه ولددهت سیمایین گه وهه ری دهستنی شادکته و لایه نین دی پشتگوه دئخیت، داخو ازا پیدقا فه کولینا ئەفی که تواری ژ رۆی زانستی شیوازی بکت، چونکی ئەو دهر برینی ژ که تواری زمانی دکته، به ری کو سالوخه ته کی روت و چه سپای بیت، ب ئەفی چه ندی ئەوی په یوه ندی د ناقه را زمانی ئەدەبی و زمانی گه هاندنیدا کومفه کر (هوف: 1985، 39)، ب ئەقان هه ولین (بالی) زانستی شیوازی دروستبو، سه روسیمایین ئەوی و هزرین ئەوی و هه لویستین ئەوی گه لهک هیل بین به رفره ه بو هزا شیواز گه ری دامه زانندن، ئەوین کو پشتی ئەوی قوتابین ئەوی مفا ژئ وه رگرتی و ههروه سا گه لهک قوتابخانه یین دی بین شیواز گه ری.

6. تاییه تمه ندین شیواز ناسیا دهر برینی:

شیواز ناسیا دهر برینی پشتبه ستن ل سهر زمانی ب شیوه کی هه مه رننگ دکته، گرنگی ب خواندن و فه کولینا سالوخدانا دیاردا سیسته می زمانی دایه و ل سهر هه می ئاستین زمانی راوه ستایه (ابو العدوس: 2018، 94)، واته ئەف جو ره ژ چوارچو فی زمان و زمانقانی دهر ناکه قیت (عیاشی: 2015، 38).

پهیره وی سالوخدانی شیاین مه زن بین سالوخدان و شروقه کرن هه نه کو پشتبه ستنی ب شیوه یه کی مه زن ل سهر لایه نی هزی و سو زداری یی زمانی دکته (ابو العدوس: 2018، 94).

(بالی) زمانی سروشتی یی کو د ژیا نا رۆژانه دا بکار دهیت، کریه بنه مایی زانستی شیواز گه ری، ب ئەفی چه ندی چوارچو فی شیواز گه ری بو بکارهینان هه می ئاستان د زمانیدا هاتینه دهستنی شانکر، ب ئەفی یه کی بو

شروقه کرنین خو ژ تیکستی ئە دەبی دویرکەفن، ژ بەرکو زیدەتر ب سالوخدان و شروقه کرنا زمانیقه مژویلبو، (بالی) هوسان تە ماشە دکری کو زمان پتر دەربړینی ژ کەتواری هەستەرن و سۆزداریی دکەت(المسدی: 1982، 53).

ئەف جوړی شیوازگه‌ریی زیدەتر گرنگی ب بنیات و ئەرکان د ناف سیستەمی زمانیدا دەت، لەروا ب سالوخدان دەژمیرن(عیاشی: 2015، 38). ئانکو (بالی) گەلەک ب زمانقانیی و مەیدانا ویقه هاتیە گریدان، ئەف چەندە هاریکاربویە کو ل دویف پەییوەندیا د ناقبەرا هزر و دەربړینیدا د چوارچوخی زمانیدا بچیت، د ناقا خودا هەلگرا هەندەک واتایین دەلالی یین ویژدانی و سۆزداریه(المسدی: 1982، 53). ئانکو ب شیوہیەکی گشتی ئەف جوړی شیوازگه‌ریی یا گریدایە ب دەلالەت و خواندنا واتایقه(عیاشی: 2015، 38).

ئەف جوړی شیوازگه‌ریی ژ قەکوینا پەییوەندیی شیوہی ل گەل هزرکرنی پیکدەیت، ئانکو هزرکرن ب شیوہیەکی گشتی(عیاشی: 2015، 38).

7. ئاستین شروقه کرنا شیوازناسی ل دویف (شارل بالی):

دەنگین دەربړینی: شروقه کار د ئەفی ئاستیدا چارەسەرکرن ب شیانیی دەربړینی رادبیت، کو رەنگقەدانا پیکهاتەیین دەنگی ل دویف تاییەتمەندیی دەنگی یین فیزیکی رەنگقەدەت، دەرکرن دەنگان و بەلاقرنا ئەوان ل بن ئەفی ئاستی هژمارەک ژ بەندان دەردکەفن، ژ شیانیی دەرفەتا پەییوەندیا سروشتی د ناقبەرا دەنگ و واتاییدا دەستپیدکەن، ئەوا ب دیاردا لاساییکرن دەنگی دەیتەنیاسین، هەتا دگەهیتە دەرفەتا دەربړینی، ژ ئیک دەنگ ب ریکا ئاستی دودلیا دوبارەکری و زنجیرەیا ئاخفتنەکا دەستنیشانکریدا کو هەندەک تاییەتمەنیی دەنگی یین جودا جودا دروستدکەت، بۆ نمونا رەوانیا ژ بەرکرنی، دیاردین هیژ و ئاوازی(جیرو: ۱۹۹۴، ۵۹-۶۰).

مورفۆلۆژیا دەربړینی: ئەف ئاستە چارەسەریا لایەنین دەربړینییە د ناف سروشتی پیکهاتا مورفۆلۆژیا پەیقیدا، دیسان رادی بەلاقرنا ئەفی جوړی ژ جوړین ئاخفتنی قەدگریت، وەک ناف، هەقالناف، کار، هەقالکار...هتد. ئەقە هەمی د زنجیرەیا کا ئاخفتنی یا دەستنیشانکریدا و د بواریی واتاییدا کو ئەف پشکین ئاخفتنی دگەهنی، ل گەل ئەفی گرنگیدانی دیارکرن پەییوەندیا ئاقاکەر د ناقبەرا سروشتی دەربړینی یین جودا ژ فریکەری بۆ وەرگری(محمد: ۲۰۱۵، ۲۲-۲۳).

رستەسازیا دەربړینی: یان زنجیرەیا پیکهاتەیی ئەوا چارەسەریا هیژین دەربړینی ئەوین د شیوہیین پیکهاتەیین رستەیاندا دەردکەفن، ئەقەژی ب ریکا چاقدیریکرن ئەزمونین فریکەری کو هەندەک جارن ژ سیستەمی زمانی یی بەرنیاس دەربازدبیت و هەندەک ریکین جودا بۆ ئەوی سیستەمی پیکدەینیت، ئەوژی ل دویف سروشتی واتایان، ئەوین پیکولی دکەن دەربړینی ژ ئەوی بۆچونی بکەن، ئانکو مەبەستین دەربړینی ژ دیاردین پیشئییخستن و پاشئییخستن، ژیبەرن و هەلبژارتن و پیکگوهورپنا پیکهاتەیی، ئەوین رەنگقەدانا لایەنی ویژدانی بۆ سروشتی دەربړینی دکەت، وەک شیوازی سەرسورمانی، ستایش، پرسیار...هتد(محمد: ۲۰۱۵، ۲۳).

واتایا شیوازی: ل دویف ئەفی ئاستی پەیف نواندنا ژیدەری سەرەکیە بۆ دەربړینی، وەک (جیرو) دبینیت کو ئەف دابەشکرنە، ئەوا قەکوین ب هەر شیوہیەکی ل سەر هاتیە ئەنجامدان، باشترین شیوہیە هەتا ئەفی دەمی، ئەم

دشیین بیژین پەرتوکا (بالی) (بحث الاسلوب) پیکهاتەیه که ژ فەکۆلینا پەیفان، بەلێ ل سەر ئاستی واتایی پێشنیارا کاریگەریا سروشتی بۆ پەیفان پێشکێشەدکەت. ژ لایەکی دی کاریگەریین داخووزکرنی بۆ کێشەیا گوهورینا واتایی پێشکێش دکەت، بەلێ فەکۆلین ل سەر پەیفان بەیەکی شیوازی ل دویف دەربرینا (بالی) وەرناگریت. ب تایبەت ئەگەر پەییوەندیاربو ب بکارهینانا ریبازین کلاسیکیین کەفن بۆ دەستنیشانکرنا پەیفان و دەستنیشانکرنا پەییوەندیا ئەوی ب پەیفین دیترفە، ل سەر ئەوی بنەمای کو هەر پەیفەکی پیدقیه واتا خو یا سەرەکی هەبیت، واتایی دی ژئ پەیدابین، یان فەکۆلینا پەیفان ب ئاویەکی گوشەگیرکری ل جەئ تیبینا کاریگەریا ژ ئەنجامی بەراوردیا ئەوان ب پەیفین دیترفە پەیدابوی (فضل: ۱۹۸۵، ۲۹-۳۰).

8. ئاستی شروڤه کرنا دیالیکتان ل دویف شیوازاناسیا دەربرین:

أ. دیالیکتا جوگرافی: خودانین ئیک زمان ئەویئل وەلاتەکی دژین، سروشتی ئەوی وەلاتی ژ جەهکی بۆ جەهکی دی دەیتە گوهورین، واتە چیا و و پویبار دەقەرەکی ژ دەقەرەکا دی جودا دکەت و ئەقەژی دبیتە ئەگەری هندی کو ب بورینا دەمی دیالیکتەکی ل هەر دەقەرەکی دروستبکەت (عبدالرحمن: ۱۹۸۳، ۱۶۷)، ئانکو ((بلاوبونەوی خەلک له چوارچۆیهکی جوگرافی فراواندا، دەبیتە هۆی دروستبونی کەلینی فراوان له نیوان دیالیکتە جوړاچۆرهکاندا، هەرچەندە ماوهی نیوان قسەکەرانی یەک زمان زیادبکات، ئەوا ژمارە دیالیکتانه پتر دەبیت)) (خۆشناو: ۲۰۱۳، ۴۲). زاراقەک بۆ جوړین جودا بیین ئاخفتنا هەریمی (ناوچەیی) بکار دەیت (فضل: ۱۹۹۸، ۲۴). بۆ نمونە:

رۆمانقیسی ژبلی دیالیکتا کرمانجی، چەندین دیالیکتین دیترژی بکارهینایه کو ژ شیوازی دەربرینا کەسایەتین رۆمانیدا دیاردبیت، واتە هەر دیالیکتەکی شیوازهکی تایبەت یی دەربرینا زمانی هەیه، ئەف چەندە د ئاخفتنا د ناقبەرا شوفیری تەکسی (نەواف شاییش) و کەسایەتیا (رەوشەن) ئ و هقالا ئەوی (گولیزاری) دا دیاردبیت، دەمی ئەوان بەرەف باژیری (پران) دبت، دەمی دبیزیت: ((ئەقە ژئ ئبن عەمنا، ئەو هەندەک شوغل ل قیرە هەیه؛ هەکە ژ دەستورا هەوہ بت، دئ دگەل مە بیت)) (ناقشکی: ۲۰۱۰، ۱۲۸). ل قیرە رۆمانقیسی دیالیکتا کرمانجی ل گەل زمانی عەرەبی تیکەلکریه و ژ شیوازی دەربرینا زمانی کەسایەتی دیاردبیت کو نەکرمانجە، دیسان د پارچەکا دیتردا دەمی شوفیری تەکسی (نەواف) کەسایەتیا (خوناف) ی و کچا درەقنیت دابەتە دەستی تیرورستان ژ شیوازی دەربرینا ئەوی یا زمانی دیاردبیت کو کەسەکی تورکمانە، چونکە شیوازی دەربرینا ئەوی یا زمانی یا تیکەلە ژ زمانی عەرەبی و کوردی و تورکمانی، دەمی دبیزیت: ((أذا هون تریدۆن بچن دختور و قیزا خوه چارەکی و ب سەلامە بۆ ئەهلی خوه وەرن و مشکیلە یۆختەر بن، دئ وه سکوت بن!)) (ناقشکی: ۲۰۱۰، ۱۵۶).

هەر وەسا رۆمانقیسی دیالیکتا ناقەرەراست بکارهینایه، ئەف چەندە ژ دەربرینا زمانی یا شیوازی کەسایەتین رۆمانیدا دیاردبیت، ب تایبەتی ل دەف کەسایەتیا (پیروت)، دەمی دیلوگی ل گەل کەسایەتیا (خواستی) دکەت، سەبارەت نەراکرن تەفونا خواستی ژ لایین (جەمشید قەلغان) قە، دەمی دبیزیت: ((من وام زانیوه، گەورەکەت ولامی نەداوی؟!))

—بۆ زانینا تە، ئو نادت ژئ.

-من زانيم بهو دهنكه بهرزه تو له گهل خيزانهكهت قسه ئهكهى.

ههناسهيهكا كور ههلكيشا و هلمهكا تير ئازاد كر و ب دهنكهكى خه مگين:

-دياره سهيداي ئهز خه پاندم.

-مه سئولهكان هه مو كاتيک فيلبازى له گهل قوربه سهرى وهكو ئيمه ئهكهن.

-ئهز دگهل ته مه)) (نافشكى: ۲۰۱۰، 143-144).

هه وره سا رۆمانقىسى شيوازي دهربرينا خو ئامازه بو بكارهينانا زمانى كه سايه تيهكا بيانى دكهت و د ناڤ رۆمانيدا بكارهينايه، ب تاييه تى ده مى كه سايه تيا (پيروت) ل گهل هه قالا خو (جوليتا) ل ب په يوه نديهكا ته له فونى دئاخفت، دبىژيت: ((- هه لو گيانه كه م.

وي ل سهر پايسكى ل ناڤ دارستانى بهرده وامى دا سوحبه تى:

- ئهزا ژ ته خه ريبويم، بهس دى ئهڤ شهڤه هيم ماچهكى ل ديمى ته يى خواهش دم!

- ته نها بو ماچيك دييت؟!

- مروڤ دنيايى بو ماچا ئهڤينى تيكفه ددهت هه ر كيمه! ما بيرا ته ناهيت، ل شهڤا كرسمسى ئهز پتر ب ريكي هاتم، ب تنى بو گرئزينه كى و سه ما بهر رۆناهييا ياريين ئهسمانى و فه خوارنا پهرداغهكا شه مپانيايى دوى شهڤا پيروژدا؟

- چاوت بخوم جوليت گيان، چاوسه وزي خو شه ويستم!

- ئهز ته هه مويى بخوم ئه سمه رى چاڤ نيزگر!)) (نافشكى: ۲۰۱۰، ۱۶۳).

ديسان شيوازي دهربرينا زمانى كه سايه تين عه رب د ناڤ رۆمانيدا ديار دبىت، ده مى كه سه كى مه غره بى هيرش دكهت سهر كه سايه تيا (خواست) و (پيروت) ئه وژى ده مى هه ردوكان ب خرابى به حسى ئه وان تيروستان دكر، ئه وين هه قزينا (خواست) ل و كچا ئه وى ره قاندين، ئه وژى ده مى دبىژيت: ((دهنگه ك ب دهنكى زمانى په رتوكا پيرو؛ لى خواه ژ دهڤوكا وه لاتين مه غربستانا ئه ره بى رزگار نه كرى، ب سهر هه مو دهنگان كهت و خورى: -بلا هه مو كافر و خاچپه ريس بزنان، دىنى مه دىنى ليپورين و براينيبى و پيكفه ژيانى يه، چو جارن جهى وان مه يمون و به رازان دناڤ دانينه... ئه م دزانين، هندهك بين هه ين، دىنى نه ته وه يا مه يا خودان شارستانى و ديروكهكا ديرين و په سه ن، ب په يقا دبىژنى (تيرورى) و پاشقه مانى و هوڤاتيبى دده نيه نياسين!

- بلا ئه و باش بزنان، ئه و كافر و مرته دن و چو جودايى دناڤه را وان و خاچپه ريسان دا نينه!)). (نافشكى: ۲۰۱۰، ۱۷۸). د ئهڤى نمونيدا ئامازه ب هندى هاتيه كرن كو ئهڤه كه سه كى عه ره به، شيوازي دهربرينى ب كورديهكا شكه ستى نه ئاخفتيه، دا ئه و بوچون بو خواندهڤان دديار و ئاشكهر بن، له ورا هه ر ب زمانى كوردى دهربرين كرىه.

ب. سه رده م و جه: هه ر چه ركه كى په يقين خو بين بزاره بين هه ين، ئهڤجا ئه و په يقين بهرزه، ئه وين ل ده مى دهينه ئامازى پيكرن و ئازراندن و ل ده مكه كى نه گونجاي د ناڤ تيكستيدا دهينه دياركرن، چونكه ئه و په يق

ئاماژى ددنه ئەوى سەردەمى ئەوى پەيوەندى پيڤه هەى، هەروەسا هەر دەفەرک زمانەكى دەستنيشانكرى دپاريزيت و د زمانى وان يى رۆژانەدا، ئەف جوداهيه بكاردهين و چيدبیت د ئیستاتیکا كارين ئەدەبیدا بهينه بەرجەستهكرن(فضل: ۱۹۹۸، ۲۴).

مەبەست پى ئەو پەيف و دەربرين، ئەوين گريدای ب سەردەمەكى دەستنيشانكریڤه د سەردەمەكى كەفتدا هاتينه بكارهينان و رۆمانقيس دوباره ب ریکا دەربرين زمانى بين كەسايه تيان جارەكا دى ساخدكەتەڤه و بكاردهينت، بۆ نمونە هەندەك پەيف جهان دەستنيشانكەت، بى كو ئاماژەكا راستەخۆ بدەتە ناڤى جەهى يى دروست، ئەف چەندە د ئەڤى رۆمانيدا ب ئاشكرایى د ناڤ شيوازی دەربرينا كەسايه تياندا دیاردبیت، دەمى كەسايه تيا (خوناف)ى بەحسى نەخوشيا كچا خۆه دكەت، ئاماژى ب ناساناقى دوبازيران دكەت، ئەوژى (هەولير) و باژيرى (موسل)ن، بەلى ب شيوهيهكى راستەخۆ ئاماژە ب ناڤين ئەوان نەكریه، دبیتیت: ((ب راستى شاشييا د ژيى خوه دا من كرى، من داخوازی ژى نەكر، بەرەڤ پايتەختى (كەلها و منارهيان) و باژيرين دى بين وهلاتى بيم و بگيرينم... ئاخفتن و ئەزماندریژين خەلكى وه ل مەكر، دوماهییى ئەم ریکا هاتوباتى بگيرين و بەرەڤ باژيرى(پران)) بچين)). (ناڤشكى: ۲۰۱۰، ۱۲۶). ديسان د پارچەكا دیتردا ناڤى مەزارى پيڤه مەبرى (يونس) ب ناڤەكى دیتردا ناڤ رۆمانيدا هاتيه بكارهينان، دەمى دبیتیت: ((پاشى ئەم چوينه مزگەفتى و سەر مەزارەكى د مزگەفتى دا دگوتن ئەڤه مەزارى (خودانى نەهنگييه) و گەلهكى پيرۆزه، هەچيى بچتە سەر و خيیرهكى بدت و دوعايا وى دزكى نەهنگى دا ژ خودى كرى، سەدا سەد، دى ب مرادا خوه راگەهت)) (ناڤشكى: ۲۰۱۰، ۱۳۳).

ج. تەمەن و رەگەز: ئاخفتنا هەر تاكە كەسەكى ب دريژاها تەمەنى ئەوى گوهورينيت بەردەوام د سەردا دەين، چونكە بچويكان زمان و شيواز و فورم و پەيفين جو بين تايبەت بين هەين، هەروەسا گەنج و دانعەمرانژى زمان و شيوازين خۆ بين تايبەت بين هەين(عبدالعزيز: ۲۰۰۹، ۲۸۸)، ئانكو ئەزمان ((بەپيى تەمەن قەسەكەر دەگورئ، ئەم گورانە دەگریتەوه بو ئەوهى كە زمان بە فيربون له نەتەوهيه كەوه بو نەتەوهكى تر دەروات)) (فتاح: ۱۹۹۱، ۱۰۴)، لەورا يا دياره كو مروڤ و تەمەنى خۆدا ب سى قوناغين سەرەكيدا دبوريت، ئەوژى:

1) قوناغا بچويكيني.

2) قونا گەنجيني.

3) قوناغا دانعەمريني(فرما: ۱۹۷۹، ۲۳۸).

لەورا د ئەنجامى ئەڤان قوناغان گوهورينين مەزن د ئاخفتنيدا پەيدابن كو كارتیکرەكا مەزن ل سەر ئاخفتنا تاكەكەسى دكەت(احمد: ۲۰۱۹، ۱۶۳).

نقش ئانكو مەبەست ژى رەگەزى نير و مييه و كارتیکرنا ئاخفتنا نير و مى ل سەر زمانەكى بو زمانەكى دى دەيتە گوهورين(تراسك: ۲۰۰۲، ۹۸)، جوداهيهكا بلند، يان نزم - وهك ريزه - دناڤهرا ئاخفتنا نير و ميدال دويڤ سيستمى ئاينى و دابونەريتین جفاكى بين هەر جفاكەكى يا هەى، ريزهيا ئەڤى جوداهى بلند دبیت، ئەگەر

دویرکەفتن و ژ ئیک جودابون د ناقبەرا هەردو ڕەگەزاندا بەهیز و دیاردبیت، لەورا هەر ئیک ژ وان ب دیالیکتەکا جودا د ئاخفتیت و هەر دیالیکتەک ژ وان هژمارەکا پەیف و زاراف و پستین جودا بکاردهیت کو د دیالیکتا دیدا ناهیتەبکارهینان و ئەف جوداهیه نامینیت، یان بەهیز دبیت، دەمی تیکهەلبون د ناقبەرا هەردو لایاندا زیدە و بەرچاف دبیت و جوداهی ب تنی د هەندەک دەنگ و پەیف و شیوازین سادەدا دمینیت، ئانکو ب واتایەکا دی ئەف جوداهیه زیدەدبن دەمی ژن و زەلام دویردکەفن و ئەف جوداهیه کیمتر لیدهیت، دەمی نیزیکی ئیک دبن(وافی: ۱۹۷۱، ۱۸۷)، ئاخفتنا ژن و زەلامان یا ژ ئیکجودایە و ئەفەژی بو ئەوی چەندی قەدگەریت کو هەر ئیک ژ ئەوان هەندەک تاییهەتمەندیین جودا بخۆفە دگریت، ئەوژی:

ژنان هەندەک ساخلەتین بایۆلۆژی یین هەین و ب تاییهەتی ددافین دەنگیدا وەکی نەرمانی و تەنکیا دەنگان کو ئەفە ل دەف زەلامان ناهیتە دبیتن، چونکە دەنگی زەلامان یی بور و پەحنە. د بواری فەرەهەنگیدا ژن ب شیوهیهکی تاییهەت هەندەک پەیفان بکاردهینن کو زەلام ئەوان پەیفان بکارناهیین(احمد: ۲۰۱۹، ۱۵۵، ۱۵۶).

بچویکان بکارهینانین خۆ یین تاییهەت یین هەین، ئافرەتان پەیفین خۆ یین بژارە یین هەین، هەندەک ئاماران ئامازە یا دایە هندی کو ئەگەر ریکەفتن د ناقبەرا ژی و ئاستی پەوشنەبیری و چینی جفاکیدا پەیدابو، دی بینین کو پەیفین میان پتر بەرتەنگ و سنۆردارتر لی دەین ژ یین نیران، لەورا زمان ب تەمەن و پەگەز و بارودوخی ساخلەمیفە یی گریدایە(فضل: ۱۹۹۸، ۲۴).

مەبەست ژئ ئەو هەر پەگەزەکی و تەمەنەکی هەندەک شیواز و دەربرین تاییهەت یین زمانی هەنە، ئەف چەندە د ناف ئاخفتین کەسایەتین پۆمانیدا ب پونی دیاردبیت کو هەندەک دەربرین دتاییهەتن ب ئافرەتان و تەمەنی ئەوان کو ئەف چەندە دبیتە ئەگەری گوهورینا شیوازی ئەوان دئاخفتنیدا، هەرۆسان پەگەزی زەلامانژی ب هەمان شیوهیه.

ئەف شیوازه ژ ئاخفتنن ئافرەتان د ناف تازیا (رەوشەن) دا دایکا خوناقدیا دیاردبیت، دەمی ئیک ژ ژنن ئامادە د ناف بەهیدا دبیت: ((خوناف دای ما هەو نەدزانی دی قی ئاریشی بو چیکەن)). (ناقشکی: ۲۰۱۰، ۶). ئەف دەربرینە ژ شیوازی ئاخفتنا وی یا زمانی دیاردبیت کو ئافرەتەکا دانەمرە. دیسان دەمی (خوناف) دیمەنن خەما بەرامبەر دەیکا خۆ دەر دبیریت ژ شیوازی دەربرینا وی دیارە کو ئافرەتەکا تەمەن بچیکە ((ئاخ! دادی، دی بلا پشتی تە و خوسارا بەژنزارا چاقبەلەک ئەز نەمین)). (ناقشکی: ۲۰۱۰، ۹). دیسان د پارچەکا دیترا دەمی ئافرەتین د ناف تازیا دایکا نافیدا سالوخدانا بابی خونافی ژ شیوازی دەربرینا ئەوان یا زمانی دیاردبیت کو تەمەنی ئەوان یی مەزنە ((وہلا کچا من، پانقە بو بابی تە شۆل بکت قیرە ناگەت!

- مسری راست دبیت، مروف چو ل سەر دلخو نەهیلت و ب دوف هەوایی نەفسا خوە بکەفت؛ ما دی دراف تیرا مروفی کت)) (ناقشکی: ۲۰۱۰، ۱۲). دیسان دەربرینەکا دیترا، دەمی کەسایەتیا (کفان) ی ل گەل خونافی د پەیفین سەبارەت پەوشا ئەوی یا نەخۆش ل زانکوی ژ شیوازی دەربرینا ئەوی دیاردبیت کو کەسەکی گەنجە

و ب تنی په گهزی نیر ئە ئان دهربرینان بکاردهین، دەمی دبیتیت: ((نه خوهشتقییا من ئە ئی نه بیژه. بهس پیچهکی گرنزینی ل دیمی خوه دیارکه، ئەزی بهرهقم، هاریکارییا ته د ئیمتیحانان دا بکم و ته دهربازکم؛ ههتا وهزعی ته وهکی جارن دزقرت)) (ناقشکی: ۲۰۱۰، ۷۰). دیسان دەمی کهسایهتیا (جهمشید قه لغان) د په یوه ندیه کا تله فونیدا ل گه کهسهکی دناخفیت، ژ شیوازی دهربرینا زمانی وهسان دیاردبیت کو کهسهکی دانعه مره، دەمی دبیتیت: ((دهنگی زهنگلا ته له فونه کا دی بهرسف بو خوه هیلا و راکر و بهرسقا وی دا:

- بهلی.

.....-

- مام، نوکه چو بریارین وهسا بو مه نه هاتینه.

.....-

- نه نه ته شوله پی نه بت. دبت پشتی سی هه یقه کین دی فریکینه ژ دهرقه بو خوله کا تاییهت؛ دی گه له ک مفای بیت.

.....-

- سه رچاقان مامی عه زین، وه کیلی سلاقان بی ل هه موان و دهستی ژنمامی ماچی دکم)). (ناقشکی: ۲۰۱۰، 92).
 د. چینین جفاکی: سه بارهت هه بونا چینین جفاکی د ناف جفاکیدا یا بنگومانه و هه بونا بهرچاف و بهیز یا چینین جفاکی کارتیکرنه کا بهرچاف یا ل سه ر زمانی هه ی(شه ریف: ۲۰۱۰، ۳۳)، ئە ف چنه ژ لای ئابوری و پوشه نبیری و سیاسی و ئاستی جفاکیفه د جودانه، وهکی: چینا زهنگین و خودان پاره و ماقیلان بهرامبه ر چینا به لنگاز و هه ژاران، ههروه سا چینا رهوشه نبیران بهرامبه ر نه خوینده وارن، زیده باری هه بونا چه ندین جوداهیین گریدای ب نه ژاد و بنه مال و کار و پیشه و جهی وان د چالاکیین جفاکیدا(بشر: بی سال، ۱۹۸). له ورا ژ ئە نجامی ئە ئی چه ندی سی چین د ناف جفاکیدا په یدابون، ئە وژی:

1- دیالیکتا نزم: دیالیکتا مالی و کافیی و جادانه. بو نمونه. ئە ف شیوازه د په یوه ندیه کا ته له فونیدا د ناقبه را کهسایهتیا (خواستی) و پسمامین دهزگرا ئە وی (مه یاسه تی) دا دیاردبیت کو زمانی گه فکرنی و خه به ران ل بهرامبه ر ئیک و دو بکاردهین، دەمی دبیتیت: ((وهلا من ته ماعی د مالی وی نینه!

.....-

جوان باخفه و قه درئ خوه بگره!

.....-

- ب راستی که له خین هه وه ئیخستینه فان دران بیهنا ب سه رکه تی!

.....-

فی نیقا شه ئی پیدفی ئاخقانیین ته رتورن نینه، مه حکه مه دی کیشه یی چاره که ت!

.....-

-کورۆ تو زهلامی، ئاخفتنن عه جیان، ددهرههقی مروڤین مری دا نه بیژه!

.....-

- گهواد ههکه تو نهکی تو ژ دهلنگی ژنا خوه کیمتر بی!! (نافشکی: ۲۰۱۰، ۵۶).

دیسان د پارچهکا دیترا یا رۆمانیدا ئەف دیالیکتا نزم ژ دهربرینن زمانی ل دهمی مهست و بی هوشی ل دهف کهسایهتیا خواستی دیاردبیت، دهمی کچا ئەوی (خوناف) بزاقی دکهت کو ب تلئ مهی ژئ وهرگریت، دهمی دبیزیت: ((خونافی پیکولا ژئ ستاندنا بتلی پیچهک د بنی مایی کر و بتاه ب دهستقه بهرنه دا و دا سهر شاخین خوه و ب دهقهکی گلێز پیدا دهیت پیقه چو:

بهیله دا مهژیی وی دهر بیخم. ئەو فیله فیل، زو مهژیی وی بکه مه مزه و پی بخوم، هاهاهاهاه، مزه خوه شه... قه لغان که ره، خواستی ماکه را ب شاپه ره! بربر، گه وادان مه یاسه تا من ژ من ستاند!! (نافشکی: ۲۰۱۰، ۷۵). ژ شیوازی دهربرین زمانی کهسایهتیا خواستی، شیوازی کهسایهتیا نزم نیشاندته.

دیسان هه مان شیواز د دیالوگا د نافه را کهسایهتیا (خونافی) و مهتا ئەویدا دیار بیت دهمی باس ل دیمه نین بابی خو دکهت و بزاقا دهستدریژی ل سهر کچا خو دکهت، دهمی دبیزیت: ((مهتی ما من زانی دی ئی قباحهتی کت؟! مانی پشتی مقه ده ری ژئ تو هه یامه کا خوهش مایه ل دهف مه، پاشی تو چویه ناف خیزانا خوه؛ چونکی تو ژ مه پشتراست بویی.

مهتی گوری، مه نه دیتییه؛ به لی وهکی ژئ دبیزن: دهمی ئەو گو قه دخوار و سهر خوهش بو، حاشا وهکی که ری حه مشه ری لی دهیت!! (نافشکی: ۲۰۱۰، ۸۳).

ههروه سا د پارچهکا دیترا دیالیکتا نزم ژ شیوازی دهربرینا زمانی کهسایهتین (خواستی) و هه قالئ (ئه یهان)یدا ل کافین دیاردبیت، دهمی ل سهر ئاریشا خواستی دئاخفن، سه بارهت ریگرتنا پسمامین (مه یاسهت)ی کو شوی ب خواستی بکهت، دهمی دبیزیت: ((ئاخینکهک هه لکیشا و فره کا ب هیزتر ل نارگیلی دا و دهستی خوه ب دیمئ نوسهک داهینا و چاقین مریتۆ ممراندن و هند بهیست، دهنگهکی گۆت: - دوماهی تو دی هه ر خوه ب دالغا کۆژی!

هند دیت، ئه یهانی تهکی وی یی میزی و بتلهی، ل هندافی سه رییه و ب که نیقه پیقه دچیت:

- خواستی ته خیره ئەو نه، سه دین دی دی هیقییا ژ ته کن... تو نابیزیه من، ئەو پسمامین وی ژ کیفه دهر که تن؟! - شه نسئ خواستی یه.

- کورۆ تو گوهی خوه نه دی، ئاخفتنن وان تهنگین داوه تیانه.

- ب راستی ئه یهان تو ئەفله تونی.

- پا چهوا خزمۆ، ما تو هۆسا من دبینی؟! اب شهرت خواستی، سوبه هی چامه کی ژئ چیکه و بره قینه مالا ئاغایی؛ هه که نه هاتن هیقی ژ ته رکئ ته کرن و ب تایی که زیی نه داته؛ پاشی رییه ن من یین که قهر ب زۆهایی بتراشه.

- ب خودی ئەیهۆ تو خه بیری)) (نافشکی: ۲۰۱۰، ۶۲-۶۳).

ههروهسا د پارچهکا دیتردا ئەف شیوازه ژ ئاخفتنا پسمامین کهسایهتیا (مه یاسهت)یدا ب پۆنی دیاردبیت، ده می گه فالی دکن ل سهر بابتهی شوکرنه ئهوی ب کهسایهتیا (خواستی) ده می دیبژیت: ((مه یۆ، چو چیروک و چیفانوکان بۆ مه نه بیژه؛ مه یا گوئی شوکرنه ته ب ئەفسه ری تۆزروب، باش بزانه ب مرنا (مه یه)) (نافشکی: ۲۰۱۰، ۳۳). دئه قان نمونه یاندا دیالیکتا نزم بۆ هندهک دهربرینن زمانی ل سهر زاری کهسایهتیا د هندهک ههلوستین ئاافتیدا گهردبن، چ وهک گه فکرن، یان دهربرین ژ هندهک ههلوچونین تۆند کو ئەفی شیوازی بۆ دهربرینی دخوازن.

2- دیالیکتا ناغین: ئەوژی دیالیکتا پیشه و نفیسنگه هان و په یوه ندینن جفاکییه. ئەف جوژی شیوازی دهربرینی د ئەوی دانوستاندنیدا دیاردبیت، ئەوا دناقههرا ههردو کهسایهتیا ناهه قیب (دیار) و حاکم (ئه نه سی) دا دیاردبیت کو په یوه ندیه کا ته له فونیدا ده می نه قیب (دیار) بۆ حاکم (ئه نه سی) دیاردکته کو ئەوان ئەو که سین (رهوشه ن) و کچا ئەوی (خوسارا) ره قان دین نه گرتیه، ده می دیبژیت: ((الی مخابن کوژه کین رهحمه تی دکاسیتی دا به حس کری ب ده ستین مه ب خوه، ب مافی خوهی شه ری را نه گه هشتن. مهوم دیبژن: هندهک ژوان ب مافین خوهین شه ری را گه هشتینه. ل دو ف گوئین وه لاتین هه قبه یمان: وان پرانییا وان تاوانبارین ساخله تین وان دکاسیتی دا هاتینه دیارکرن، یان کوشتینه، یان گرتینه)) (نافشکی: ۲۰۱۰، ۲۴۹). دیسان د پارچهکا دیتردا ده می کهسایهتیا (خوناف)ی و (کفان)ی کاسیتا دایکا ئەوی تومارکری، سه بارهت ئەو تاوان ل گه ل ئەوان هاتیه کرن دبه نه بنگه ی پولیسان ژ پیشه یا ئەفسه ری شیوازی دهربرینا ئەوی دیاردبیت، ده می دیبژیت: ((گوهدارییا کاسیتی، بلا ئەفروکه به س بت، دهوام خلاس، ئەف لای کاسیتی، دی پتر ل دو فچین و پاشی سوباهی فی ده می وهره ن دی گوهدارییا لای دن ژ کین. ب هیزا خودی و زه لامین چاف هشیار و خودان باوه ر، دی گه هینه ئەنجامین باش و کوژه کین تاوانبار، دی ب هه قی خوه یی عادیلانه را گه هن)) (نافشکی: ۲۰۱۰، ۱۳۸-۱۳۷).

ههروهسان د پارچهکا دیتردا ئەف شیوازه ژ دهربرینا زمانی کهسایهتیا ماموستایی زانکوی دیاردبیت، ده می ب نفیسنا پرسیاره کی ههرا خونافی قه دگه رینیت بۆ چلینیا دایکا ئەوی، ده می ماموستا رهوشا ئەوی یا ئالۆز دزانیت، له ورا ئاموژگاریان ب دیالیکتا نافنجی بکاردهینت، ده می دیبژیت: ((ئوستادی ده ست ب نفیسنا پرسان کر و پرسا ئیکی نفیسی (میکرنا ئابوری کوردستانی دناقههرا تیوری و پراکتیزه کرنی دا، تو چاوا دبینی؟) ئیسکه ر ههرا خونافی پتر ژ چار هه یقان پاشقه زفری؛ ده می چلینیا دایکا وی ژ لای (ناقهندا ژنین خوهسه ر بۆ سفیکرنا جفاکی) هاتیه کرن... دهنگی ئوستادی، ژجیهانا وی زافرانده؛ ده می گوئی:

- خوناف بابو به رسف ده!

ل سەيدايي ل پشت ميژهيي بهرچاڤكين خوه پاقر دكت نيړي و بهري بهرسفا وي بدت، سەيداي جارهكا دي
ئاخفتن كره يا خوه:

- كچا من، ژيان خهباته، مروفي سهركهفتي ئهوه ل سهر خهباتا خوه بهردهوام بيت و خوه ب دهست
رهشينييي و ئالوزينيغه بهرنه دت)) (نافشكي: ۲۰۱۰، 181-182).

د پارچهكا ديتردا دهمني كهسايهتيا (پيروت) بهحسي خو بو كهسايهتيا (خواستي) دكهت، كا چاوا لجويا
سياسي ل ئهوروپا وهرگرتيه، ژ شيوازي دهربريني ئهوي بين زماني ديارديت كو كهسهكي رهوشنهبيره،
دهمي دييژيت: ((من ئه وروژش پيم وتي، جگه كه من كوري ئيكه مين شاروچكهي شههيدي كيمابارن كراوه
له كوردستاني خوهشهويست و سيبه م شار دوایی شارهكاني هيروشوما و ناگازاكي ئو سي ئه ناماني
خيزاني خوم بونه به قورباني رزگاربوني ئه و شاره خوشهويسته، من كهسهكي نوسهر و روشنييرم،
بهشداريم، وهك هزاران خهلكي به شهرهفي ئه و شاره خوشهويسته له راپهريني به ناوبانگي سوتاندي
مينيوميئتي كه بو ههلهتاندني خهلكي داناه كردوم... خاله خواستي؛ راسته من له ته مەني كوري تو مه،
بهلام باش بزانه مروفي ئه م زهمانه و هه مو زهمانيك، بهسروشتي خوي كهسيكي (پراگماتي) و
(ميكياڤليه)) (نافشكي: ۲۰۱۰، 144-145-166).

ههروهسا د پارچهكا ديتر ژ روماني ئهف ديالكتا ناڤنجي د دهربريني زماني ل زاردهفي هندهك
كهسايهتيان ديارديت، ب تايبهت دهمني (خواستي) ستايشا جل و بهرگين (جهمشيد قه لغان) دكهت، دييژيت:
(- تو دزاني جلكين له شكري چهند ژ ته دهين؟!)
ئه ز دييژم تو وه دييژي، دا خانييي ته بگوهورم.
ب كهنييهكا ب زوري هينايقه:

ته چو جارن جلكين كومانديان كريني!
ئه ز نهوهكي هندهكامه، بكمه بهرخوه و فهخهخي پي بكم. ئهفرو ژي من كرن حساب بيهفقه دانه؛ وهكي
دي ژي، دي چينه ناف خهلكهكي؛ ههكه هوسا نه بته دبت خهلكهك چ هزرا بو مروفي نهكت، مانه وهسانه.
- بهلي سەيدا ويقه تره، ب خودي ئه زبهني، كيم بهرپرس د وهكي جهنابي وهنه؛ ههكه ئه م بيژين خه ما بين
وهكي جهنابي وه نين.

سەيدايي بالا كره پينييسي و دو سي ريزكهك ل پهركهكي كرن و دانهفي و گوت:
- ئهفروكه ئه و كچكا مالييي نه هاتييه، سوباهي وه ره بو خوه مليونهكي وه رگره)) (نافشكي: ۲۰۱۰، ۹۴-۹۵).
د ئه فان نمونه بين بوريدا ئهف جوړي ديالكتا ناڤنجي وهك تهكنيكه بو پيشكيشكرنا پويدانان ب ريكا
هندهك دهربرينان ل سهر زاري چهند كهسايهتيان هاتينه پيشكيشكرن.

3- ديالكتا بلند: ئه وژي ديالكتا هه لكه فتهانه و ب تايبهتي گوتارييژي و هه لويستين گشتي (فضل: ۱۹۹۸، ۲۳).

هەر ئیک ژ مه ئەڤان هەر سی دیالیکتان د هه‌لکه‌ڤتین جودا جودا بکاردهینت و تیکه‌له‌بونا ب مه‌به‌ست، یان بی مه‌به‌ست د ناقه‌هرا واندنا ئامرازین دهربرینن یین جوراچور پیشکیش دکه‌ت، له‌ورا ژ ئەنجامی ئەڤی چه‌ندی جوراوجورینن شیوازی یین جوداجودا ژی په‌یدادبن. بۆ نمونه:

ئەڤ شیوازه د ئەوی د گوتاره‌یدا دیاردبیت، ئەوا کو (جه‌مشدی قه‌لغان) د سمیناره‌کیدنا ل سه‌باره‌ت پاراستنا مافی ژن و زاروکان د ناڤ کومه‌لگه‌هیدا بۆ کومه‌کا خه‌لکی پیکیشکر کو ب ئاوايه‌کی فه‌رمی دناخڤیت، ده‌می دبیتیت: ((جاره‌کا دی، دی بیژین: ئەوی ده‌ستدریژیی ل سه‌ر مافی ژنی و زاروکی دکت، جه‌ی وی دناڤ مه‌دا نابت. هون هه‌مو ژی دزانن ژن نیڤه‌کا جفاکیه‌؛ هه‌که پتر نه‌بت؛ ئەڤا دڤیت مینا بیبیکا چاڤین خوه ئەم مافی وی پپاریژین.

ئیدی ده‌نگی چه‌پلا دا سه‌ر هه‌مو ده‌نگان و قه‌بینا وی گه‌رمتر لی هات:

- به‌لی، ئەڤروکه ژی وه‌کی دوه‌ی: هنده‌ک هزر ژه‌نگی، هیشتا ئیخسیرین خه‌یال و ئەفسانه‌یین دینی و گوایلی عه‌شره‌تی سه‌ره‌ده‌ریی؛ وه‌ک وه‌حش و دورنده‌یین به‌ری؛ ده‌می کچین خوه ساخ دکرنه د بن ناخڤه، دگه‌ل ژنا کورد، ئەڤروکه ل هزارا سییی دژیت دکن، ب هه‌مو مقه‌ده‌ساتان که‌مه، ئەڤه دینی دا نابن؛ چونکه هه‌مان په‌فتاره، تیرۆرستین ده‌رفه‌ی واقعی شۆره‌شا ته‌نگه‌لوژی دژین، ئەڤروکه ب ناڤی هنده‌ک هزرین گه‌نی و بناغه نه‌یی، دگه‌ل ژنی و ته‌ڤایا جفاکی دکن، نزا چو جوداه‌ی دناقه‌هرا وان که‌سان و ئەوین ئەڤرو، وه‌ک له‌شفرۆشان سه‌ره‌ده‌ریی دگه‌ل ژنان دکن و ده‌یلنه د مالی دا و داویی ژۆرداریین باب و بران دکنه قوربان؛ کانێ چاوا مرو‌ڤ چوچکه‌کی دکوژت؟! ب راستی ب راستی ئەڤه تشته‌کی گه‌له‌ک غه‌ریبه‌!!)) (ناقشکی: ۲۰۱۰، 86-87). د ئەڤی نمونه‌یدا ئەڤ جوری شیوازی ئاست به‌رزه ب ئاوايه‌کی پون و ئاشکه‌را دیاردبیت، چونکه وه‌ک شیوازه‌کی فه‌رمی بۆ کومه‌کا جه‌ماوه‌ری ده‌یته پیکشکر.

پشتی ئاستی شرو‌ڤه‌کرنا دیالیکتان ل دویڤ شیوازاناسیا دهربرینن د پۆمانا (ئالیی دی بی پری) دا هاتینه دیارکرن، دشیاندايه د خسته‌کیدا پیتزا ئەڤان ئاستان ب ئەڤی شیوی ل خواری دیاربه‌کین:

ز	ئاست	رێژه
1.	دیالیکتین جوگرافی	21.73%
2.	سه‌رده‌م و جه‌	8.69%
3.	ته‌مه‌ن و په‌گه‌ز	21.73%
4.	چینین جفاکی	47.82%

خسته‌ی ئاستی شرو‌ڤه‌کرنا دیالیکتان ل دویڤ شیوازاناسیا دهربرینن د پۆمانا (ئالیی دی بی پری) دا

ئەنجام:

- 1- رۆمانفیس ب شیوازەکی بلیمەت و دەستەهل شیایە زمانی دەربەرینی یین کەسایەتیی رۆمانی ل دویف پلە و ئاستی رەوشەنبیری و تەمەن و رەگەزی و دیالیکتا ب هەرسی شیوازی خۆڤە ئاراستەیه کە راست و دروست پیشکیش بکەت.
- 2- ب ئاراستەیه کە پیشچاڤ ریزا ب کارهینانا شیوازی دیالیکتا نزام ل سەر شیوازی دەربەرینا زمانی یا ڤەگیری ل هەمبەر هەر دو دیالیکتین بلند و ناڤنجی دیاردبیت.
- 3- شیوازی دەربەرینا رۆمانفیس د ئەڤی رۆمانیدا ب ئاویەکی فرەدەنگی و دیالیکتیکی د تیکستی رۆمانیدا خۆیابویه.
- 4- د هەندەک دەربەرینین زمانیدا رەهەندی دەمی بۆ پویدانین رۆمانی و دەمی سەرھاتیین وان پویدانان خۆیادکەن.

Diversity of dialects of the novel characters according to the descriptive stylistics, the novel (Alye di ye pre) as an example

Ara Ali Ahmed¹ - Dildar Ibrahim Ahmed² - Aram Yousif Ibrahim³

¹⁺²⁺³Kurdish Dept. College of languages, University of Duhok, Kurdistan region, Iraq

Abstract:

Methods of style directions are considered as backgrounds for certain reasons and mechanisms of the methods followed, to interpret linguistic or literary discourses and to identify certain methodological characteristics according to certain scientific methods to avoid inferential decisions and interpretations, according to linguistic levels, As a result of contemporary linguistic research done through the use of linguistic sciences in order to identify aesthetic aspects of literary works and writings.

Descriptive stylistics is considered an important direction for interpretation of any innovative discourse, because the nature of methodological research, some linguistic directions are important for interpretation of any text it takes hold of itself. Because the concept of expression among linguists is connected the material form of speech, such as speech versus content, which becomes a linguistic meaning for that speech, or the sounds spoken and written on the surface of expression with surface of content, because language is speech. Either they are just some voices and each nation speaks through them, or they are voices that express their actions.

This research is entitled (Diversity of dialects of the novel characters according to the descriptive stylistics, the novel (Alye di ye pre) as an example), is an attempt to explain the language expression of characters according to the theory of descriptive stylistics.

Expression methodology is a good basis for interpreting text according to the mechanisms it works with in order to convey the right direction for understanding the message of each text.

Keywords: Style, Descriptive stylistics, Language Dialects, Novel.

لیستا ژێدەرەکان

- احمد، ارا علی (۲۰۱۹)، دایگۆسیا و بلنگوالیزم ل ههریما کوردستانی، ژ وهشانین پهرتوکخانا گازی، دهوک. ئەسۆده، نهوزاد ئەحمەد (۲۰۱۱)، فەرهنگی زاراوهی ئەدهبی و ڕهخنهیی، چاپ و بهلاوکرهکانی وهزارهتی ڕۆشه‌نیری و لاوانی، سلیمانی.
- بشر، کمال (بدون سنة)، علم اللغة الاجتماعي (مدخل)، دار الغریب للطباعة والنشر، القاهرة.
- تراسک، و. ل (۲۰۰۲)، اساسیات اللغة، تر: رانیا ابراهیم یوسف، الهيئة العامة لشؤون المطابع الاميرية، القاهرة.
- جیرو، بیرو (۱۹۹۴)، الاسلوبية، ت: د. منذر عیاشی، ط ۲، مرکز الانماء الحضاری للدراسة والترجمة الانشر، حلب.
- خۆشناو، نهریمان عه‌بدوللا (۲۰۱۳)، زمانی ستانده‌ردی کودی، مندی اقرا الثقافی، چاپخانه‌ی هیقی، هه‌ولێر.
- درویش، احمد (۲۰۱۱)، دراسات الاسلوبية بين المعاصر والتراث، دار الغریب للطباعة والنشر والتوزيع، القاهرة.
- عبدالرحمن، احمد (۱۹۸۳)، عوامل التطور اللغوي، دار الاندلس للطباعة والنشر والتوزيع، بیروت.
- عبدالرحمن، یهمان محمد و اسعد، قهرمان (۲۰۱۷)، ده‌روازه‌یه‌ک بۆ ڕهخنه‌یا ئەدهبی، ده‌زگه‌هی نالبه‌ندی چاپ و وهشانین، دهوک.
- عبدالعزيز، محمد حسن (۲۰۰۹)، علم اللغة الاجتماعي، مكتبة الاداب، القاهرة.
- عه‌بدوللا، ئیدریس (۲۰۱۰)، شیواز و شیوازگه‌ری، به‌لاوکره‌کانی ریکراوی زماناسی کوردستانه، هه‌ولێر.
- فتاح، محمد معروف (۱۹۹۱)، زمانه‌وانی، ؟، هه‌ولێر.
- فرما، نایف (۱۹۷۹)، اضواء على الدراسات اللغوية المعاصرة، الطبعة الثانية، مطابع دار القبس، الكويت.
- فضل، صلاح (۱۹۸۰)، نظرية البنائية في النقد الادبي، ط ۱، دار الافاق، بیروت.
- فضل، صلاح (۱۹۸۵)، علم الاسلوب، ط ۱، دار الافاق، بیروت.
- فضل، صلاح (۱۹۹۸)، علم الاسلوب مبادئه واجراءته، ط ۱، دار الشروق، القاهرة.
- فضل، صلاح (۲۰۱۳)، مناهج النقد المعاصر، ط ۲، دار افريقيا الشرق، المغرب.

Verdonk, Peter (2002), Stylistics, Oxford university press, UK.

كاكى، حه مه نوری عومەر (٢٠٠٨)، شیواز له شیعی کلاسیکی کوردیدا، به لاوکه کانی مهلبه ندی کوردولوجی، سلیمانی.

گهرردی، ژوان عه بدولسه لام عزیز (٢٠٢٢)، شیوازی ناسی ئه ده ب، به لاوکه کانی ده زگای ئاویر، هه ولیر. المسدی، عبدالسلام (١٩٩٤)، المصطلح النقدي، موسسات عبدالکریم بن عبدالله للنشر والتوزيع. المسدی، عبدالسلام (١٩٩٧)، الاسلوبية والاسلوب، دار العربی للكتاب، طرابلس. نهیلی، نعمت الله حامد (٢٠٠٧)، شیوازی گهری تیور و پراکتیک فه کولینه که د بیاقی هوزانیدا، ده زگه هی سپیریژ یی چاپ و وهشانی، دهوک.

هوف، غراهام (١٩٧٥)، الاسلوب والاسلوبية، ت: کاظم سعد الدين، دار الافاق، بغداد. وافي، علي عبدالواحد (١٩٧١)، اللغة والمجتمع، دار النهضة مصر للطباعة والنشر، مصر.

عامر، مجید مطشر (٢٠١١)، فی الفكر اللسانی الحديث شارل بالی واسلوبیته التعبيرية، مجلة اداب البصرة، ع(٥٦).

شیخه، محمد امین (٢٠٠٣)، اسلوبیة التعبير فی شحر عبدالله حمادی (قصائد غجرية) نموذجاً، رسالة ماجستير، كلية الاداب والعلوم الانسانية، الجزائر.

شهريف، بیریقان محه مه د (٢٠١٠)، جوراوجوریا زمانی ل ده قه را به هیدینان، نامه کا ماسته ری نه یا به لافکری، زانکویا دهوک، دهوک.

قواس، نبیل (٢٠١٧)، المنهج الاسلوبی فی النقد الادبی المعاصر، رسالة دكتورا، كلية اللغات واداب العربی والفنون، جامعة لخضر- باتنة، الجزائر.

محمد، شلیم (٢٠١٥)، اسلوبیة التعبير اللغوی فی شحر سمیح القاسم، رسالة ماجستير، كلية اداب واللغات، جامعة قاصدی مرباح، ورقلة-الجزائر.

نسیمه، قط (٢٠١٥)، شعر عبدالله بن حداد - دراسة اسلوبیة- رسالة دكتورا، كلية اداب واللغات، جامعة محمد خیضر- بسكرة، الجزائر.